

جمهوری اسلامی ایران

فرهنگستان زبان و ادب فارسی

دیباچه‌ای بر بیاض یا سفینه صائب

محسن ذاکر الحسینی «پرنده»

دیباچه‌ای بر بیاض یا سفینه صائب

دیباچه‌ای بر بیاض یا سفینه صائب

محسن ذاکرالحسینی «پرنده»

فرهنگستان زبان و ادب فارسی

گروه نشر آثار، ۱۳۹۹

سرسناسه	ذاکرالحسینی، محسن، ۱۳۴۱-
عنوان قراردادی	سفینه صائب. برگزیده. شرح
عنوان و نام پدیدآور	دیباجه‌ای بر بیاض یا سفینه صائب/ محسن ذاکرالحسینی «پرنده»
مشخصات نشر	تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی، گروه نشر آثار، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	۳۱۰ ص؛ ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.
فروست	فرهنگستان زبان و ادب فارسی؛ ۲۲۴.
شابک	978-600-8735-74-8
وضعیت فهرست‌نویسی	فیفا
یادداشت	کتابنامه: ص. [۳۰۵] - ۳۱۰.
یادداشت	نمایه.
موضوع	صائب، محمدعلی، ۱۰۱۶-۹۱۰۸۶ق -- نقد و تفسیر
موضوع	Sa'eb, Mohammad Ali -- Criticism
موضوع	صائب، محمدعلی، ۱۰۱۶-۹۱۰۸۶ ق. سفینه صائب -- نقد و تفسیر
موضوع	شعر فارسی -- قرن ۱۱ق. -- تاریخ و نقد
موضوع	Persian poetry -- 17th century -- History and criticism
شناسه افزوده	صائب، محمدعلی، ۱۰۱۶-۹۱۰۸۶ ق. سفینه صائب. برگزیده. شرح
شناسه افزوده	فرهنگستان زبان و ادب فارسی. گروه نشر آثار
رده‌بندی کنگره	PIR۶۳۷۷
رده‌بندی دیویی	۸۶۱/۴
شماره کتابشناسی ملی	۶۲۳۱۴۹۴

به نام خدا
این پژوهش ناچیز را
به روانِ پاک غزل‌سرای توانا و صائب‌شناس
بی‌بدیل، زنده‌یاد محمد بی‌ریای کهن (گیلانی)
متخلص به «شیدا» تقدیم می‌کنم که خواندن
خطّ مولانا صائب و تفسیر دیوان شریفش را در
محضر پُرمهر وی آموختم. «پرنده»

فهرست مندرجات

۱۵	دیاچه
۱۶	این پژوهش
۱۶	در باره ضبط اسامی مندرج در سفینه صائب
۲۱	مولانا صائب
۲۳	مولانا صائب
۲۳	صائب کیست؟
۲۵	آثار صائب
۲۹	بیاض یا سفینه صائب
۳۱	معرفی اثر
۳۳	ارزش و فواید
۳۶	نسخه‌های خطی
۳۷	نسخه تبریز
۴۰	نسخه اصفهان
۴۰	نسخه وحید

- نسخه سلطنتی ۴۰
- نسخه حیدرآباد ۴۱
- نسخه لنین‌گرا ۴۱
- نسخه لکهنو ۴۲
- نسخه دوشنبه ۴۳
- نسخه دانشگاه ۴۳
- نسخه گلستان ۴۴
- متن دیاچه بیاض یا سفینه صائب ۴۵
- دیاچه بیاض یا سفینه صائب ۴۷
- ایضاً دیاچه بیاض ۵۰
- چاپ عکسی سفینه صائب ۵۳
- ویژگی‌های چاپی ۵۵
- ایرادهای این چاپ ۵۶
- دستویس اصفهان از سفینه صائب ۶۳
- جامع سفینه ۶۵
- خط صائب ۷۱
- کاتب سفینه ۷۱
- نقایص متن ۷۲
- حذف یادداشت‌های صائب ۷۵
- اختلاف فهرست نسخه با متن در نظم و ترتیب ۷۵
- ضبط نادرست اعلام ۷۹
- خطاهای ضبط اشعار ۸۰

- ۹۰..... یادداشت‌های نسخه
- ۹۱..... موارد ناتمام رها شده
- ۹۲..... مواضع نانوشته
- ۹۲..... کاتب این نسخه کیست؟
- ۹۳..... منقولات مجلّه ارمغان
- ۹۶..... نسخه اصفهان
- ۹۷..... پاره‌ای از ویژگی‌های نسخه
- ۱۰۱..... آشفتگی‌ها
- ۱۰۲..... رکابه‌ها
- ۱۰۳..... نشانه‌ها و اختصارات
- ۱۰۴..... بسمله در سفینه
- ۱۰۵..... انتساب اشعار در سفینه
- ۱۰۷..... ذکر موارد مکرّر
- ۱۰۷..... توضیحات دیگر
- ۱۰۷..... ضبط‌های متفاوت
- ۱۰۸..... فهلوی و عناصر گویشی
- ۱۱۰..... سفینه و فردوسی
- ۱۱۳..... هزل در سفینه
- ۱۱۳..... ملحقات نسخه
- ۱۱۷..... فهرست عناوین مندرجات سفینه صائب
- ۱۱۹..... فهرست عناوین مندرجات سفینه صائب (براساس چاپ عکسی)
- ۱۷۱..... فهرست الفبائی اسامی صاحبان آثار در سفینه صائب
- ۱۷۳..... فهرست الفبائی اسامی صاحبان آثار در سفینه صائب (براساس چاپ عکسی)

- موارد نامعلوم ۲۰۵
- اعلام دیگر ۲۰۶
- فهرست الفبائی اسامی کتاب‌ها در سفینه صائب ۲۰۹
- فهرست الفبائی اسامی کتاب‌ها در سفینه صائب (بر اساس چاپ عکسی) ۲۱۱
- تصاویر ۲۱۵
- فهرست‌ها ۲۴۱
- تصاویر ۲۴۳
- سروده‌ها ۲۴۵
- کسان ۲۵۳
- جای‌ها ۲۹۵
- کتاب‌ها ۲۹۹
- منابع ۳۰۵

دیباچہ

دیباچه

اگر نه مَدِّ بسم الله بودی تاجِ عنوان‌ها نگشتی تا قیامتِ نوخطِ شیرازه دیوان‌ها

(صائب تبریزی)

نام و وصف بیاض یا سفینه صائب را نخستین بار از زبان شاعر و صائب‌شناس ممتاز معاصر، زنده‌یاد محمد بی‌ریای گیلانی «شیدا»، شنیدم و، آرزوی دیدن آن مجموعه نفیس و شوق خواندن انتخاب‌های شاعر بزرگی مانند مولانا صائب در دلم پای گرفت. سال‌ها پس از غروب خورشید زندگانی استادم، «شیدا»، دست‌نویسی از آن سفینه به صورت عکسی چاپ و منتشر شد. در ایامی که در فرهنگستان زبان و ادب فارسی، با بررسی جنگ‌ها و سفینه‌های چاپ‌عکسی شده که ذیلِ طرح «تدوین شیوه‌نامه تاریخ ادبیات نگاری» و از مقدمات ضروری آن به شمار می‌رفت سرگرم بودم، چاپ عکسی سفینه صائب را به فال نیک گرفتم. خود را در آن انداختم و سالی دو بدان پرداختم. سفینه صائب را نخست سفینه‌ای پنداشتم. چون در آن نشستم، دانستم دریاست پس در آن غرق شدم؛ و هرچند فوج خریدار که دیدم موج سراب یافتم، غوطه‌ها خوردم و دُر‌ها به کف آوردم.

اندرین بحرِ بی‌کرانه جو غوک دست و پای بزن چه دانی بوک

این پژوهش

در پژوهشی که پیش روی دارید، پس از معرفی کوتاه مولانا صائب، بیاض یا سفینه او، دستنویس اصفهان، چاپ عکسی، و ارزش‌های آن سفینه به تفصیل شناسانیده شده؛ جامع سفینه و کاتب نسخه، با دلایل درون‌متنی و برون‌متنی، تعیین گردیده؛ یادکردها و نقل‌قول‌های تذکره‌ها و تحقیقات معاصران از سفینه صائب بررسی و، به تطبیق و مقابله آنها با چاپ عکسی نسخه اصفهان پرداخته شده است. همچنین متن مصحح دو دیباچه که در عصر تألیف بیاض صائب بر آن نوشته شده و سه فهرست کامل عناوین مندرجات و اسامی صاحبان آثار (با جستجو در متن اشعار ذیل هر نام و گاه مراجعه به دواوین آنان) و اسامی کتاب‌های مذکور در نسخه با این پژوهش همراه و، تصاویر مرتبط با مباحث این پژوهش بدان پیوست شده است.

حاصل تحقیقات مذکور دیباچه‌ای بر بیاض یا سفینه صائب نام گرفت تا نقیصه چاپ عکسی استدراک شود و دیباچه یا دیباچه‌های حقیقی آن را نیز تداعی کند. امیدوارم سودمند افتد و اهل پژوهش را به کار آید.

درباره ضبط اسامی مندرج در سفینه صائب

بانیان چاپ عکسی سفینه صائب در ضبط اسامی مندرج در آن به اشتباهات فاحشی دچار شده‌اند که در متن این پژوهش از آنها یاد شده است. اما انصاف می‌باید داد که ایشان تا حدی معذورند؛ چه، بسیاری از نام‌های صاحبان آثار در اصل نسخه و طبعاً در چاپ مذکور دشوارخوان یا مشکوک‌القرائه است و، تحقیق نسبی آنها کاری بس دشوار و جان‌فرساست تا چه رسد به تحقیق قطعی. این مشکل دلایل متعددی دارد. از آن جمله است:

- کاتب از ثبت بسیاری از نقطه‌ها و نشانه‌های راهنما غفلت یا خودداری کرده است؛
- بسیاری از نقطه‌ها در موضعی قرار گرفته است که آن را به دو یا چند حرف مربوط توان دانست؛
- بسیاری از حروف، همچنین بسیاری از کلمات و اسامی، محتمل دو یا چند قرائت است؛
- بعضی از عنوان‌ها با کلمات متن یا خطوط جدول تداخل دارد و چون در چاپ از ویژگی ترام استفاده نشده، تفکیک آنها برای چشم دشوار است. بعضی از اسامی هم اصلاً ناخواناست؛
- بعضی از اسم‌ها به دو صورت یا بیشتر ضبط شده است؛
- نام بعضی از شاعران به تلخیص ضبط شده است، به گونه‌ای که آن وجه میان دو یا چند شاعر مشترک است؛
- پاره‌ای از اسامی اصلاً اشتباه ضبط شده است؛
- بسی از شاعران مذکور در این سفینه گمنام یا ناشناخته‌اند، به گونه‌ای که نام و شعر بعضی از آنها را، به جز این کتاب، شاید در هیچ منبع دیگری نتوان یافت.

ظلمات است بترس از خطر گمراهی

ضبط دقیق و نهایی اعلام سفینه صائب مستلزم سه چیز است:

اول: مطالعه کامل متن منتخبات سفینه، و خصوصاً دقت در تخلص‌های

مذکور در ضمن اشعار؛

دوم: مقابله نسخه اصفهان با دیگر دستنویس‌های بیاض یا سفینه صائب، همچنین با منابع و مآخذ مورد استفاده مؤلف و دواوین شاعرانی که شعر آنها در این سفینه آمده است؛

سوم: تحقیق و تفحص در تذکره‌ها و دیگر منابع رجالی.

کسانی که با فنّ تصحیح متون آشنایی دارند خوب می‌دانند که انجام این مراحل با مراحل تصحیح انتقادی متن کامل یک جُنگ تفاوتی ندارد و فهرست‌نگار که می‌باید فشرده‌ترین اطلاعات مربوط به دستنویس‌ها را در کوتاه‌ترین مدّت ممکن گزارش کند، نه امکان و نه وظیفه‌ای برای انجام چنین پژوهش‌هایی دارد.

بنا بر دلایلی که گذشت، در پژوهشی که پیش روی دارید، ضمن راهنمایی خواننده به صحیح‌ترین ضبط ممکن، به منظور احتیاط علمی:

- از تحقیق اجتهادی بعضی اسامی که با قراین همراه و به یقین نزدیک نمی‌بود، صرف نظر شد؛

- در مواردی که تشخیص ضبط مسلّم صورت‌های دوگانه و چندگانه اسامی به تحقیق نپیوست، به ثبت همان صورت‌های دو یا چندگانه اکتفا شد؛

- در ضبط اسامی، هر گاه به صحّت و یقین پیوست از رسم الخطّ رایج امروزی، و هر گاه تردیدی بر جای ماند از رسم الخطّ نسخه پیروی شد؛ تا راه تحقیق اسامی همچنان گشوده ماند.

بررسی علمی سفینه صائب، در مقطعی که فقط بر یک دستنویس از آن به صورت چاپ عکسی دسترس داشتم، و به ویژه فهرست کردن اسامی مندرج در آن، با دشواری‌ها و گاه با گره‌های کوری همراه بود که پاره‌ای از آنها یاد شد. از

این رو با همه کوشش که در ضبط درست آن اسامی به کار داشتم، نگران اما امیدوارم که در فهرست‌های مربوط دچار اشتباه فاحشی نشده باشم.

از دست رفتن نسخه‌های رایانه‌ای متن تجدیدنظرشده این پژوهش (در خانه و فرهنگستان، اصلی و پشتیبان) در آخرین مراحل، ناگزیرم کرد که با استفاده از نسخه تکوینی، بار دیگر آن را بازسازی و اصلاحات نهایی را در آن اعمال کنم. این دوباره‌کاری ملال‌آور و مطول، تحویل آن را چندی به تأخیر انداخت و از مجاری معمول زندگی و انجام پژوهش‌های دیگر بازم داشت. از همسر و فرزندم عذر می‌خواهم که در این ایام، از ایشان بسی غفلت داشتم.

از استاد احمد سمیعی (گیلانی) که با ویرایش متن این پژوهش بر رسایی و فایده آن افزودند و از دکتر محمد دبیرمقدم معاون علمی و دکتر محمدرضا نصیری دبیر فرهنگستان زبان و ادب فارسی که عاقبت اسباب چاپ و انتشار آن را فراهم آوردند تشکر می‌کنم.

اکنون که اطلاعات اساسی، وجوه ارزش، و نشانی دستنویس‌های بیاض یا سفینه صائب در این پژوهش گرد آمده است، دور از انتظار نیست که تصحیح آن متن ارزشمند با مقابله همه نسخه‌ها مطمح نظر قرار گیرد.

سه‌شنبه، دوازدهم اردیبهشت سال یک‌هزار و سیصد و نودوشش خورشیدی، تهران

محسن ذاکرالحسینی «پرنده»

مولانا صائب

مولانا صائب

در باره شعر و زندگی و شخصیت مولانا صائب، پژوهش‌ها و نگارش‌های متعدّد و بعضاً مفصّلی در دسترس قرار دارد لذا در این خصوص نیازی به تفصیل نیست؛ اما چون این پژوهش به اثری از او اختصاص دارد، برای رفع نیاز خوانندگان ذیلاً به معرفی مجمل و پاره‌ای اطلاعات ویژه از هویت مؤلف پرداخته می‌شود.

صائب کیست؟

مولانا صائب تبریزی بی‌تردید از بزرگ‌ترین شاعران زبان فارسی است که نام و آوازه بلندش اقطار مشرق زمین قرن یازدهم هجری را درنوردیده بود. او سرآمد شاعران عصر صفوی، گلِ سرسبد گویندگان سبک مشهور به هندی، و از ائمه غزل‌سرایان فارسی است.

نام شاعر محمدعلی و تخلص «صائب»^{*} است که گاه، به احترام، همراه با

* املا و تلفظ کلمه، در اصل عربی و نیز در تداول امروز فارسی، «صائب» (با همزه فوقانی) است. فارسی‌زبانان، از قدیم، در کتابت یا در تلفظ و گاه در هر دو، همزه مکسور را معمولاً به یاء بدل می‌کنند؛ اما این قاعده، در ادوار گوناگون و درباره همه مصادیق آن یک‌نواخت رعایت نشده است. این قدر می‌دانیم که شخص مولانا صائب همه جا تخلص خود را به صورت «صائب» (با یاء تحتانی) کتابت کرده است.

الفِ تقخیم به صورت «صائبا» (نصرآبادی، ص ۲۱۷؛ گلچین معانی ۳، به نقل از ملیحای سمرقندی، صفحات نوزده و بیست؛ سرخوش، ص ۶۵) ادا می‌شد. وی را، به لحاظ احاطه‌اش بر فنّ نگارش، «میرزا» (شاملوی هروی، ج ۲، ص ۶۲، ۶۴؛ نصرآبادی، ص ۲۱۷؛ گلچین معانی ۳، به نقل از ملیحای سمرقندی، صفحه نوزده)، به لحاظ شأن والا و دیدگاه‌های عمیق عرفانی، «مولانا» (صائب تبریزی ۵، ص ۲/۱؛ تربیت ۱، ص ۲۱۸ و بعد؛ بی‌ریای گیلانی، ص ۱۵) و، به لحاظ اندیشه‌های بلندش، «حکیم» (شاملوی هروی، ج ۲، ص ۶۲، ۶۳؛ صائب تبریزی ۱، «دیباجه» ناشر، ص ۲؛ امیری فیروزکوهی ۱، ص ۹۸) خطاب می‌کردند. در هندوستان مستعد خان لقب گرفت (گلچین معانی ۴، ج ۱، ص ۷۰۰، به نقل از سیستانی؛ شاملوی هروی، ج ۲، ص ۶۵؛ گلچین معانی ۳، صفحه بیست، به نقل از ملیحای سمرقندی؛ لودی، ص ۸۹) و، در ایران، ملک الشعراء دربار پادشاه صفوی شاه عباس دوم شد (شاملوی هروی، ج ۲، ص ۶۳، ۶۵؛ لودی، ص ۸۹؛ واله داغستانی ۱، ج ۱، ص ۳۸۰). از وی با عنوان‌های اكمل الشعراء (خلیل بنارسی، ذیل ش ۱۰۷۰)، افضح المتأخرین (شاهنواز خان، ج ۲، ص ۹۶)، خلاق المضامین (بی‌ریای گیلانی، ص ۱۵)، و ملک الکلام (مهدوی، ص ۳۷۴) نیز یاد کرده‌اند.

در تبریز دیده به جهان گشود^۲ (شاملوی هروی، ج ۲، ص ۶۴) و نسبتش در عمده منابع تبریزی است هرچند در اصفهان پرورش یافت و بیشتر عمر در آنجا زیست و در همان جا دیده از جهان فرو بست.

۱. رقم سمت راست شماره صفحه و رقم سمت چپ شماره ستون است.

۲. میرزا محسن تأثیر تبریزی، شاگرد مولانا صائب، نیز به تبریزی بودن او تصریح کرده است:

حاذقِ نبیِ سخن در همه عالم نیست به جز از صائب و تأثیر که از تبریزند

(تأثیر تبریزی، ص ۴۶۳)

تحقیقات عالمانه استاد گلچین معانی بیشتر این موضوع را به اثبات رسانیده است و بیش از آن حاجت به اقامه حجت نیست.

آورده‌اند که استاد و مرّی او حکیم رکنای کاشانی متخلّص به «مسیح» بوده و از محضر حکیم شفانی اصفهانی هم کسب فیض کرده است (واله داغستانی ۱، ج ۱، ص ۳۷۹، ۶۶۷؛ خلیل بنارسی، ذیل ش ۱۰۷۰؛ شبلی نعمانی، ج ۳، ص ۱۵۹، ۱۶۵)؛ اما امیری فیروزکوهی و گلچین معانی این معنی را مسلمّ نمی‌دارند. (امیری فیروزکوهی ۱، ص ۳۹-۴۰ گلچین معانی ۳، صفحه سی‌ونه)

تاریخ ولادت صائب در جایی مذکور نیست* اما سال وفاتش ۱۰۸۶ یا ۱۰۸۷ هجری است و، اگر قول ملیحای سمرقندی که مدّت عمر او را «قریب به نود» یاد کرده درست باشد، سال ولادتش باید اواخر قرن دهم یا اوایل قرن یازدهم بوده باشد.

شعر و اندیشه و شخصیتش ممتاز بوده و، علاوه بر شاعران و مؤلفان هم‌روزگارش، تذکره‌نویسان و منتقدان برجسته خلف نیز با تعظیم بل اعجاب از وی یاد کرده‌اند.

آثار صائب

از صائب آثار مکتوبی به شرح زیر به یادگار مانده است:

دیوان - شمار ابیات آن را، به اختلاف، تا سیصد هزار بیت یاد کرده‌اند. کامل‌ترین چاپ آن دیوان شش‌جلدی مصحّح محمد قهرمان (تهران، ۱۳۶۴) است که بیش از هفتاد و دویست بیت دارد. شادروان سید حسن سادات ناصری، نخست از نود هزار سپس از صد هزار و صد و بیست هزار و، سرانجام، از صد و چهل هزار بیت دیوان صائب یاد می‌کرد که به اهتمام گرد آورده بود (شنوده مؤلف، در دیدارهای محوطه دانشگاه تهران، پیش از سال ۱۳۶۸)؛ اما متأسفانه حاصل آن

* رادیو ایران، در بیست و هفتم آبان‌ماه ۱۳۶۳، آن روز را «سالروز ولادت صائب» اعلام کرد؛ اما مستند آن معلوم نشد.

به چاپ نرسیده است. بعضی دیوان دیگری نیز، حاوی اشعار ترکی، به صائب نسبت داده‌اند که صحّت آن هنوز محقق نیست.*

بیاض یا سفینه - در فصل بعد، به تفصیل معرفی خواهد شد.

مشنّات - صائب نثری خوش داشته و قطعات منشور دلپذیری از وی بر جای مانده که بعضی از آنها به چاپ رسیده است. کلمه میرزا که معمولاً بر نامش مقدم است، از احاطه او بر فن نگارش حکایت دارد.

فتح قندهار - مثنوی درباره نبرد شاه عباس ثانی (حکومت: ۱۰۵۲-۱۰۷۷) با شاه جهان پادشاه هند (حکومت: ۱۰۳۷-۱۰۶۸) و فتح قندهار. شمار ابیات این مثنوی را صدوسی و پنج هزار (ظ خطای چاپی) ذکر کرده‌اند؛ اما گلچین معانی

* محمد بی‌ریای گیلانی «شیدا» بر پشت آخرین صفحه از مقدمه امیری فیروزکوهی بر دیوان صائب (چاپ انتشارات انجمن آثار ملی) یادداشت مهمتی در این مورد نوشته است که عیناً نقل می‌شود:

قابل توجه علاقه‌مندان با درود فراوان به روان پاک زنده‌یاد استاد بزرگوار امیری فیروزکوهی، بنیان‌گذار مکتب صائب‌شناسی و پیش‌آهنگ شهیم صائب‌شناسان ایران، محض استحضار خاطر محققین فاضل و علاقه‌مند، در اینجا نکته‌ای را یادآور می‌شوم.

در سال ۱۳۵۴ خورشیدی، که هنوز در دانشگاه اصفهان شاغل بودم، تعدادی از رؤسای دانشگاه‌های کشور ترکیه به ایران آمدند و چند روزی هم مهمان دانشگاه اصفهان بودند. یکی از آنان که به زبان فارسی بسیار خوب و روان تکلم می‌کرد و به ادبیات فارسی علاقه شدیدی داشت، چون مرا مجذوب و مستغرق افکار و گفتار و اندیشه‌های مولانا صائب یافت و دانست که انجمن ادبی «مکتب صائب» را هم بر اساس همین مجذوبیت و استغراق تأسیس کرده و به پرورش استعداد‌های جوان برای شناخت و بهره‌گیری از «طرز» (یا شیوه) صائب همّت گماشته‌ام، شبی در یکی از ضیافت‌های دانشگاهی مرا مطلع ساخت که صائب دیوانی هم به زبان «ترکی آذری» دارد که هم‌اکنون در ترکیه (اسلامبول) در کتابخانه «گوجا راغب پاشا» موجود است و من یا هر علاقه‌مند دیگر می‌توانیم با انجام تشریفات متداول «میکروفیلم» آن دیوان را تقاضا و تحصیل نماییم؛ که متأسفانه تا این تاریخ انجام این کار برای من به عللی ممکن نشده است. بی‌ریای گیلانی «شیدا» [امضاء] نیشابور: آذر ماه ۶۶ (نقل از مجموعه شخصی استاد «شیدا»)

محمد قهرمان صحّت انتساب چنین دیوانی را به صائب منکر و بر آن است که صائب بیش از هفت یا هشت شعر ترکی ندارد. (شنوده نگارنده، در دیدار مشهد، مهر ۱۳۸۶)

(همو ۳، صفحه سی و شش) آن را «کوتاه و بی سر و ته» خوانده است. عدد ابیات آن در دیوان چاپ قهرمان یک صد و شصت و پنج است. (همو ۳، صفحه سی و هفت)

دیوان تناسبات - منتخبی از سروده‌های صائب در موضوعات گوناگون با ترتیب الفبائی، مشتمل بر پانزده هزار و پانصد بیت؛ به انتخاب سراینده.

نیز سه منتخب دیگر از سروده‌های صائب به انتخاب خودش که شاید بخش‌هایی از بیاض یا سفینه او بوده است به شرح زیر:

«واجب الحفظ» - منتخبی از مطالع غزل‌های صائب؛

«مرآت الجمال» - منتخبی از مفردات در وصف سراپای معشوق؛

«آرایش نگار» - منتخبی از مفردات درباره آینه و شانه.

